

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
КОМУНАЛЬНИЙ ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКА МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»

---

*Методичні рекомендації
щодо забезпечення академічної
добросочесності в закладах загальної середньої
та позашкільної освіти*

Методичні рекомендації щодо забезпечення академічної доброчесності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти / Авторський колектив, за ред. І. Ю. Поліщук. Київ: Виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) Департамент освіти і науки, КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді». 2021. 46 с.

Авторський колектив: Годік К. О., Фіданян О. Г., Федосеєв О. І.

Запропоновано методичні рекомендації щодо підтримки принципів академічної доброчесності при організації освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти в сучасних умовах.

Висвітлено питання академічної доброчесності в освіті в цілому і в середовищі закладів загальної середньої та позашкільної освіти зокрема.

Представлено методичні рекомендації щодо впровадження і дотримання принципів академічної доброчесності при організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) та позашкільної освіти (ЗПО), практичні поради щодо їхнього застосування під час навчання.

Представлено інформаційні ресурси та зразки досвіду для формування сталої навички дотримання академічної доброчесності у педагогів та учнів, поради батькам щодо формування та підтримки у дитини звички дотримання академічної доброчесності.

Для педагогів та учнів закладів загальної середньої освіти, керівників секцій, вихованців та слухачів закладів позашкільної освіти.

ЗАТВЕРДЖЕНО Вченою радою Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. Протокол № 2 від 04.02.2021.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ.....	7
1.1. Основні поняття та терміни	7
1.1.1. Поняття про академічну доброчесність та види її порушення	7
1.1.2. Поняття, що описують автоматичну перевірку робіт на плагіат	8
1.2. Принципи академічної доброчесності.....	8
1.3. Правове регулювання.....	9
1.3.1. Законодавча база.....	9
1.3.2. Міжнародна практика.....	9
1.3.3. Документальне забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності в закладах середньої освіти	10
1.4. Відповідальність і наслідки недотримання принципів академічної доброчесності. 11	
1.4.1. Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності	11
1.4.2. Основні види порушень академічної доброчесності	12
1.4.3. Відповідальність за порушення академічної доброчесності	13
1.4.4. Реагування на порушення академічної доброчесності при проведенні конкурсу . 13	
1.4.5. Відкликання академічного тексту з публікації.....	14
1.4.6. Реагування на порушення академічної доброчесності у процедурах зовнішнього забезпечення якості.....	14
1.4.7. Скарги щодо порушення академічної доброчесності	14
1.5. Алгоритм забезпечення академічної доброчесності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.....	14
1.5.1. Департамент освіти і науки.....	14
1.5.2. Районні управління освіти	15
1.5.3. Центри професійного розвитку педагогів	15
1.5.4. Адміністрації закладів загальної середньої та позашкільної освіти	15
1.5.5. Педагогічні працівники.....	16
РОЗДІЛ 2. ЩО ПОТРІБНО ЗАСВОЇТИ І ЧОГО ДОТРИМУВАТИСЯ.....	17
2.1. Основні процедури дотримання академічної доброчесності	17
2.2. Компетентності вчителя, необхідні для ефективного навчання академічного письма	17
2.3. Вимоги до письмових робіт учнів	18
2.3.1. Додаткові вимоги до учнівських конкурсних науково-дослідницьких робіт	18
2.3.2. Вимоги до процедур захисту учнівських конкурсних науково-дослідницьких робіт	19
2.4. Прийоми навчання учнів належного академічного письма.....	19
2.4.1. Виконання учнями науково-дослідницьких та конкурсних робіт	20
2.5. Компетентності із академічної доброчесності, що їх має набути учень	20

2.5.1. Базові компетентності, якими потрібно володіти учням для створення якісних письмових робіт, проведення наукових досліджень, складання вступних іспитів	20
2.5.2. Компетентності із академічної доброчесності, що їх потрібно набути юним науковцям	21
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В РОБОТАХ УЧНІВ.....	22
3.1. Ознаки встановлення порушень принципів академічної доброчесності	22
3.1.1. Виявлення академічного плагіату в науково-дослідницьких роботах.....	22
3.1.2. Виявлення помилок цитування	24
3.1.3. Виявлення самоплагіату.....	25
3.1.4. Встановлення факту фабрикації даних.....	26
3.1.5. Встановлення факту фальсифікації даних.....	27
3.1.6. Протидія списуванню.....	29
3.1.7. Встановлення факту обману	29
3.1.8. Встановлення факту необ'єктивного оцінювання.....	30
3.2. Процедури виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності.....	30
3.3. Особливості перевірки робіт на академічний плагіат.....	31
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ..	32
4.1. Профілактика порушення академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО	32
4.2. Створення атмосфери академічної доброчесності в закладі	33
4.3. Прийняття декларації доброчесності, адаптованого кодексу етики	33
РОЗДІЛ 5. ЯК ОРГАНІЗУВАТИ НАВЧАННЯ УЧНІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ДО УЧАСТІ В КОНКУРСАХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ	35
5.1. Підготовка учнівської молоді до участі в конкурсах науково-дослідницьких робіт	35
5.2. Рекомендації для керівників ЗЗСО, ЗПО щодо організації навчання учнів академічної доброчесності через залучення до участі в конкурсах науково-дослідницьких робіт	35
5.3. Формування мотивації педагогічних, науково-педагогічних працівників до дотримання академічної доброчесності через конкурси	36
5.4. Основні вимоги до керівників учнівських науково-дослідницьких робіт	37
5.5. Обговорення робіт і оприлюднення результатів	38
5.5.1. Порядок захисту науково-дослідницьких робіт	38
5.5.2. Публікація результатів робіт	39
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	40
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	44
ДОДАТОК А. Зразок декларації академічної доброчесності	44
ДОДАТОК Б. Зразок клятви учня.....	45
ДОДАТОК В. Анкета академічної доброчесності	46

ПЕРЕДМОВА

Реформування освіти у світлі концепції «Нової української школи» підіймає на вищий щабель дотримання етичних цінностей в освіті та підготовці випускників до професійного становлення. Принципи академічної доброчесності є базовими з етичних категорій у науковому й освітньому середовищі. Вони лежать в основі дотримання закону і встановлення унормованих взаємин серед учасників освітнього процесу, призвичаюють учнів та педагогів на практиці використовувати здатність приймати етичні рішення і діяти відповідно до них.

Методичні рекомендації з підтримки принципів академічної доброчесності в освіті для закладів загальної середньої та позашкільної освіти (далі в тексті «Методичні рекомендації») визначають основні підходи щодо процедури та критеріїв впровадження і використання принципів академічної доброчесності в шкільному освітньому процесі, підготовки учнів до отримання професійної освіти і самоосвіти.

Методичні рекомендації розроблено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» (стаття 43 «Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти»), «Про авторське право і суміжні права», «Про наукову та науково-технічну діяльність», а також вимог міжнародних практик і рекомендацій щодо забезпечення принципів академічної доброчесності [1-6].

Методичні рекомендації розроблені шляхом адаптації наявних рекомендацій для науковців і закладів вищої освіти, більшість положень яких доцільна і для закладів загальної середньої освіти та вивчення матеріалів Проєкту формування академічної доброчесності в школі (SAISS), що реалізується Американськими Радами з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS, за підтримки Посольства США [14].

Специфіка дотримання академічної доброчесності учнями закладів середньої освіти отримана з багаторічної практики проведення конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, а також аналізу результатів проведеного КНП «Освітня агенція міста Києва» у 2018 році моніторингу мотивації учнів 10-х класів закладів загальної середньої освіти м. Києва до навчання як визначальна умова академічної доброчесності. Враховано також звіти фокус-групових інтерв'ю з вчителями та батьками школярів, проведених у листопаді 2018 року аналітичним центром CEDOS з метою виявлення особливостей освітнього процесу, які впливають на стан академічної доброчесності у закладах загальної середньої освіти України [15-17].

Матеріали, що слугували як базові для адаптації:

- Матеріали, розроблені у рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP, що реалізується Американськими Радами з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS, за підтримки Посольства США [10, 14-16].
- Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності [6].
- Розширений глосарій термінів та понять статті 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.) [6].
- Проєкт закону «Про академічну доброчесність», розроблений Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [8].
- Аналітичні звіти за результатами незалежного освітнього аудиту КНП «Освітня агенція міста Києва» [17].

Принципи академічної доброчесності мають використовуватися закладами загальної середньої і позашкільної освіти м. Києва (далі Заклад освіти) для розвитку і вдосконалення системи забезпечення якості освітньої діяльності та сталих навичок

дотримання академічної доброчесності учнями і педагогами в освітньому процесі, при написанні конкурсних робіт; стимулювання в учнів особистої, інституційної та культурної прихильності до високих стандартів академічної доброчесності; закладання основ відповідальної поведінки випускників у подальшому навчанні та в житті після закінчення школи.

РОЗДІЛ 1. ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

1.1. Основні поняття та терміни

1.1.1. Поняття про академічну доброчесність та види її порушення

(Представлений пункт частково відтворює пункти статті 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.) [1].

1. **Академічна доброчесність** – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

2. **Академічний плагіат** – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства [1].

3. **Самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [1].

4. **Фабрикація** – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях [1].

5. **Фальсифікація** – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень [1].

6. **Списування** – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання [1].

7. **Обман** – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, **фабрикація, фальсифікація** [1].

Іншими формами обману є:

- імітація освітньої та наукової діяльності;
- неправдиве співавторство;
- свідоме викривлення посилань на джерела;
- проходження процедур оцінювання результатів навчання підставними особами [6].

8. **Хабарництво** – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі [1].

9. **Протиправний вплив** – здійснення впливу в будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування, підкуп тощо) або спроба такого впливу на учасника (суб'єкта) освітньої (освітньо-творчої) чи наукової (науково-технічної) діяльності з метою спонукання до порушення ним вимог академічної доброчесності [8].

10. **Необ'єктивне оцінювання** – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти [6] та компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації [2].

11. **Декларація** академічної доброчесності – це документ, яким вчені заявляють про намір неухильно дотримуватися Кодексу академічної доброчесності і запевняють, що зобов'язуються виконувати таке:

- дотримуватися норм чинного законодавства;

- перешкоджати будь-якому прояву академічної недоброчесності з боку осіб, які здобувають освіту, претендують на вчений ступінь, є реалізаторами державної політики у сфері якості освіти;
- негайно повідомляти про випадки порушення компетентним органам;
- надавати достовірні відомості про свою діяльність;
- об'єктивно і неупереджено виконувати свої посадові обов'язки;
- надавати достовірну інформацію про свою діяльність.

12. Кодекс академічної доброчесності академічної установи/закладу освіти (*положення про академічну доброчесність, етичний кодекс, кодекс академічної етики, кодекс академічної поведінки, кодекс честі тощо*) – це внутрішній документ, що визначає загальну філософію функціонування установи/закладу, віддзеркалює та захищає сформовані в ньому позитивні культурні традиції, підтримує цінності доброчесності колективу, прописує бажану і небажану поведінку членів спільноти, етичні орієнтири, принципи, що допомагають саморегулюванню академічного середовища, визначає санкції за їх порушення [6].

13. Неспроможність ідентифікувати порушення академічної доброчесності та протистояти цим порушенням – це фіксування та встановлення відповідних порушень зовнішніми суб'єктами забезпечення якості згідно з визначеними процедурами у випадках, коли заклад освіти або установа відмовилися у розгляді відповідної інформації про порушення академічної доброчесності або розгляд відбувся і факт порушення не був встановлений, або факт порушення було встановлено, але передбачені Законом та (або) внутрішніми правилами закладу освіти (установи) види покарань не застосовувалися [6].

1.1.2. Поняття, що описують автоматичну перевірку робіт на плагіат

- **Заміна символів** – наявність у словах іншомовних букв (зазвичай «с» українське замінюють на «с» англійське, аналогічно з «і»). Заміна символів може свідчити про зумисне спотворення тексту для підвищення відсотку його унікальності.
- **Схожість тексту** – відсоткове співвідношення обсягу тексту, який дослівно або частково співпадає з інформацією, оприлюдненою в інших джерелах, із загальним обсягом роботи. Високий (понад 5 %) рівень схожості академічного тексту з іншим джерелом може свідчити про наявність плагіату або інших форм порушення академічної доброчесності.
- **Унікальність тексту** – відсоткове співвідношення обсягу тексту, який не співпадає з інформацією, оприлюдненою в інших джерелах, із загальним обсягом роботи.

1.2. Принципи академічної доброчесності

Академічна доброчесність у широкому розумінні – це комплекс морально-етичних принципів, що обов'язкові для дотримання всіма представниками освітнього та наукового середовища.

Міжнародний центр академічної доброчесності визначає академічну доброчесність як прихильність п'ятьом фундаментальним принципам: чесність, довіра, справедливість, повага і відповідальність. Доповнені сміливістю та бажанням втілювати їх, не зважаючи на труднощі та перешкоди, ці п'ять принципів є основоположними для науки і освіти [6].

Виділяють такі загальні принципи забезпечення академічної доброчесності [5-7]:

1. Чесність та порядність у дотриманні академічної доброчесності – полягає у системному уникненні її порушень під час здійснення власної діяльності всіма

учасниками процесу отримання та надання освітніх послуг, наукової діяльності, реалізації державної політики у сфері якості освіти.

2. **Повага** до прав і свобод усіх учасників процесу отримання та надання освітніх послуг, наукової діяльності, реалізації державної політики у сфері якості освіти – демонструється до ідей гідності інших, їхнього фізичного та психічного здоров'я, заохочення колегіальності та співпраці.

3. **Довіра** – проявляється у впевненості в чесності та чесноті один одного, позбавленні страху, що результати діяльності можуть бути незаконно запозиченими, кар'єру spaпложено, а репутацію підірвано безпідставними звинуваченнями у порушенні академічної доброчесності або притягненням до відповідальності за відсутності доведених фактів порушень відповідно до встановлених процедур.

4. **Відповідальність** як складова академічної доброчесності полягає у вмінні брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, виконувати взяті на себе зобов'язання, протистояти проявам порушення академічної доброчесності, подавати приклади гідної поведінки.

5. **Прозорість і публічність** – досягаються шляхом доступності інформації та передбачають, що всі учасники процесу отримання та надання освітніх послуг, наукової діяльності, реалізації державної політики у сфері забезпечення якості освіти зобов'язані діяти відкрито та зрозуміло.

6. **Справедливість** у межах забезпечення академічної доброчесності передбачає неупереджено однакове ставлення до всіх учасників процесу отримання та надання освітніх послуг, наукової діяльності, уникнення дискримінації та нечесності.

1.3. Правове регулювання

1.3.1. Законодавча база

Наразі в Україні не існує спеціального закону, що регулює питання академічної доброчесності. У 2020 році Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти розробило проект Закону України «Про академічну доброчесність» [8], який, у разі прийняття, стане важливим кроком у відстоюванні принципів академічної доброчесності в Україні. Він також вміщував би нагальні норми процедурного характеру.

Законодавство у сфері академічної доброчесності ґрунтується на Конституції України і Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про авторське право і суміжні права», «Про наукову та науково-технічну діяльність», інших законах України та актах законодавства, прийнятих на їх виконання, а також на вимогах міжнародних практик і рекомендаціях щодо забезпечення принципів академічної доброчесності, міжнародних договорах України, укладених в установленому законом порядку [1-7].

1.3.2. Міжнародна практика

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, зважаючи на обмеженість переліку порушень академічної доброчесності, визначеного статтею 42 Закону України «Про освіту», наводить такі міжнародні документи, що визначають інші неприйнятні практики при реалізації освітньо-наукової діяльності, а саме [1]:

- «European Code of Conduct for Research Integrity» Європейської федерації академії наук та гуманітарних наук ALLEA;

- «Ethical principles», «Codes of conduct for teachers in Europe», «A background study South-East European Project on Policies for Academic Integrity» Пан-

Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти ETINED;

- «Fundamental Values of Academic Integrity» Міжнародного центру академічної доброчесності ICAI;
- «General Guidelines for Academic Integrity» Європейської мережі академічної доброчесності ENAI;
- The Singapore Statement on Research Integrity;
- Questionable Research Practices: Definition, Detect, and Recommendations for Better Practices;
- Oermann M. You cited which paper? Reference errors are more common than many realize;
- Sacco D.F., Bruton S.V., Brown M. In Defense of the Questionable: Defining the Basis of Research Scientists' Engagement in Questionable Research Practices.

1.3.3. Документальне забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності в закладах середньої освіти

Політика та процедури забезпечення академічної доброчесності визначаються закладом освіти у внутрішньому документі з академічної доброчесності (кодекс етики, кодекс честі, кодекс академічної доброчесності тощо [9]), що затверджується колегіальним органом управління закладу освіти або вищепоставленої установи, який цей заклад підпорядкований.

Нормативні документи повинні чітко регламентувати:

- види академічної відповідальності за конкретні порушення академічної доброчесності;
- процедури встановлення і доведення фактів порушень академічної доброчесності;
- процедури прийняття рішень про академічну відповідальність учасників освітнього процесу, а також органи, що приймають такі рішення;
- процедури апеляції для осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності.

Первинну перевірку на наявність ознак академічного плагіату мають здійснювати кваліфіковані експерти з використанням якісного програмного забезпечення. Результати автоматичної перевірки не є гарантією відсутності плагіату, тому можуть застосовуватися лише як один із складників системи забезпечення якості.

Учаснику освітнього процесу, якого звинувачують в академічному плагіаті/самоплагіаті, а також в інших порушеннях академічної доброчесності, має бути забезпечена можливість надання пояснень та доведення своєї невинуватості.

1.3.4. Декларація доброчесності учасника конкурсів учнівських робіт науково-дослідницького спрямування та контрольних заходів

Національний центр «Мала академія наук України» та мережа територіальних відділень мають встановлену форму декларації академічної доброчесності [13]. Наводимо її дослівно у додатку А.

Декларація доброчесності підписується особисто учнем при поданні науково-дослідницької роботи на конкурс.

1.4. Відповідальність і наслідки недотримання принципів академічної доброчесності

1.4.1. Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності

Питаннями академічної доброчесності в Україні на державному рівні опікуються:

- Міністерство освіти і науки України;
- Державна служба якості освіти України;
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- Національна академія наук України.

Забезпечення академічної доброчесності безпосередньо здійснюється **зкладами освіти та науковими установами**, які несуть первинну відповідальність за це шляхом:

- створення середовища, що сприяє дотриманню академічної доброчесності їх працівниками та здобувачами освіти;
- впровадження механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та притягнення до академічної відповідальності [8].

Державна служба якості освіти України забезпечує дотримання академічної доброчесності під час реалізації державної політики у сфері освіти, зокрема з питань здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти в межах своїх повноважень.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти забезпечує дотримання академічної доброчесності шляхом:

- формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;
- аналізу якості освітньої діяльності закладів вищої освіти під час акредитації освітніх програм, акредитації спеціалізованих вчених рад та контролю їхньої діяльності, інших акредитаційних процедур;
- визначення вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, та розроблення порядку їх присудження спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ), розгляду звернень, заяв та скарг щодо діяльності та рішень спеціалізованих вчених рад;
- розгляду питань про порушення академічної доброчесності, а також реалізації інших визначених законодавством України повноважень.

Міністерство освіти і науки України здійснює стратегію впровадження і контроль академічної доброчесності у межах реалізації державної політики у сфері освіти.

Питаннями академічної доброчесності на місцевому рівні опікуються **департаменти освіти і науки та районні управління освіти** (детальніше п. 1.5).

Національна академія наук України

- Здійснює забезпечення академічної доброчесності під час присвоєння (присудження) кваліфікації, наукового ступеня (ступеня доктора мистецтв), педагогічного, вченого або іншого звання, присвоєння кваліфікаційної категорії шляхом експертного рецензування робіт.

- Надає консультації при підготовці наукових робіт на всіх рівнях.
- Проводить спеціалізовані заходи з популяризації принципів академічної доброчесності.

Національний центр «Мала академія наук України» і мережа територіальних відділень Малої академії наук здійснює забезпечення академічної доброчесності під час проведення III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, організації профільних семінарів для

педагогічних та наукових керівників. Цей заклад також здійснює популяризацію принципів академічної доброчесності.

Комунальний позашкільний навчальний заклад «Київська Мала академія наук учнівської молоді» здійснює такі заходи щодо забезпечення академічної доброчесності:

- Розробка методичних рекомендацій для закладів загальної середньої освіти.
- Навчання учнівської молоді академічного письма у профільних секціях.
- Проведення методичних семінарів, нарад, консультацій з педагогічними керівниками, батьками, учнями київських шкіл щодо дотримання академічної доброчесності, уникнення плагіату тощо.
- Здійснення заходів щодо забезпечення академічної доброчесності під час проведення II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, а також інших учнівських конкурсів.
- Популяризація принципів академічної доброчесності.

1.4.2. Основні види порушень академічної доброчесності

До основних видів порушень академічної доброчесності належать (тлумачення цих понять див. в п. 1.1):

- Академічний плагіат та самоплагіат.
- Фабрикація дослідження.
- Фальсифікації:
  - а) фальсифікація та присвоєння авторства;
  - б) створення академічного тексту на замовлення.
- Обман:
  - а) імітація освітньої та наукової діяльності;
  - б) неправдиве співавторство;
  - в) свідоме викривлення посилань на джерела;
  - г) проходження процедур оцінювання результатів навчання підставними особами [6].
- Несамостійне виконання завдання, а саме у формі:
  - а) списування;
  - б) отримання незволненої допомоги;
  - в) виконання завдання іншою особою.
- Протиправний вплив та отримання неправомірної вигоди (**хабарництво**).
- Порушення вимог щодо оцінювання (див. глосарій). Формами порушення вимог щодо оцінювання є:
  - а) надання незволненої допомоги під час оцінювання;
  - б) створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження оцінювання;
  - в) відсутність реагування на несамостійне виконання завдання;
  - г) необ'єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації.
- Неспроможність ідентифікувати порушення академічної доброчесності та протистояти цим порушенням.

1.4.3. Відповідальність за порушення академічної доброчесності

Реагування на порушення академічної доброчесності здійснюється шляхом притягнення до академічної відповідальності та застосування інших заходів реагування.

Академічна відповідальність застосовується за порушення вимог академічної доброчесності до здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників та суб'єктів забезпечення академічної доброчесності.

До інших заходів реагування належать дисциплінарні заходи, передбачені нормами відповідних статутів і положень, позбавлення закладу освіти (наукової установи) ліцензії, відмови в акредитації освітньої програми тощо.

Академічна відповідальність здобувачів освіти

Форми притягнення до академічної відповідальності здобувачів освіти встановлюються суб'єктами забезпечення академічної доброчесності.

Основними є такі:

- 1) попередження – за порушення академічної доброчесності, скоєне вперше;
- 2) повторне виконання завдання та/або проходження оцінювання (включаючи підсумкове оцінювання або атестацію) – за несамотійне виконання завдання;
- 3) повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми – за порушення академічної доброчесності, скоєне вдруге протягом проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- 4) позбавлення права брати участь у конкурсах щодо отримання стипендій, грантів, участі в академічній мобільності за підтримки закладу освіти (наукової установи), де проходить навчання здобувач на строк до одного навчального року – за порушення академічної доброчесності, скоєне вдруге.

Рішення про притягнення здобувача освіти до академічної відповідальності ухвалює уповноважений орган або посадова особа наукової установи, закладу освіти, у якому він навчається, або спеціалізована вчена рада, у якій відбувається захист наукових (мистецьких) робіт.

Педагогічним керівникам, батькам та учням варто враховувати, що у закладах вищої освіти існують також інші форми притягнення до академічної відповідальності. Такими є: позбавлення стипендії, пільг в оплаті навчання, відрахування із закладу освіти. До наукових працівників можуть бути застосовані такі санкції, як позбавлення вченого звання, звільнення, заборона брати участь у засіданнях спеціалізованих рад, анулювання попередніх результатів роботи.

Академічна відповідальність закладу освіти

Форми притягнення до академічної відповідальності закладу освіти за неспроможність ідентифікувати порушення академічної доброчесності та протистояти цим порушенням є такі:

- письмове попередження керівника закладу про факти порушення академічної доброчесності;
- призупинення дії акредитації відповідної освітньої програми, за якою були допущені порушення.

1.4.4. Реагування на порушення академічної доброчесності при проведенні конкурсу

Встановлення порушення академічної доброчесності під час створення академічного тексту, що подається на конкурс, та/або під час виконання конкурсних завдань до підведення підсумків конкурсу є підставою для дискваліфікації учасника-порушника конкурсу організатором конкурсу [8].

Рішення про визначення переможцем конкурсу особи, що порушила принцип академічної доброчесності під час створення академічного тексту, що подавався на конкурс, та/або під час виконання конкурсних завдань, може бути анульоване організатором конкурсу.

1.4.5. Відкликання академічного тексту з публікації

У разі виявлення порушення академічної доброчесності в опублікованому академічному тексті, такий текст відкликається з публікації. Відомості про відкликання публікуються у такий самий спосіб, у який було оприлюднено відповідний академічний текст [7].

1.4.6. Реагування на порушення академічної доброчесності у процедурах зовнішнього забезпечення якості

Виявлення порушення академічної доброчесності у відомостях та/або документах, які подаються закладом освіти для проходження процедур зовнішнього забезпечення якості (акредитації, аудиту тощо), є підставою для припинення відповідної процедури без ухвалення рішення по суті [8].

1.4.7. Скарги щодо порушення академічної доброчесності

Розгляд скарг за заявами сторонніх осіб та організацій щодо порушень академічної доброчесності співробітниками закладу освіти відбувається визначеним органом відповідного суб'єкта забезпечення академічної доброчесності у рамках покладених на нього функцій.

1.5. Алгоритм забезпечення академічної доброчесності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти

Організаторами забезпечення академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО є:

- департаменти освіти і науки;
- районні управління освіти;
- центри професійного розвитку педагогів;
- адміністрації закладів загальної середньої та позашкільної освіти;
- педагогічні працівники ЗЗСО та ЗПО.

1.5.1. Департамент освіти і науки

Департамент освіти і науки у межах своїх повноважень організовує забезпечення академічної доброчесності, зокрема:

- здійснює підготовку і видання розпорядчих документів щодо організації дотримання принципів академічної доброчесності;
- координує роботу районних управлінь освіти, а також підприємств, установ та організацій, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, з питань забезпечення академічної доброчесності серед дітей шкільного віку, студентської молоді та надає методичну допомогу;
- здійснює контроль виконання районними управліннями освіти доручень щодо створення умов для підтримки принципів академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО;
- здійснює контроль виконання центрами професійного розвитку педагогів доручень щодо підготовки методичних рекомендацій з організації дотримання принципів академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО та включення до програм підвищення кваліфікації викладачів питань забезпечення академічної доброчесності.

1.5.2. Районні управління освіти

Районні управління освіти:

- аналізують стан забезпечення академічної доброчесності в ЗЗСО;
- здійснюють моніторинг стану організації академічної доброчесності;
- забезпечують контроль за організацією академічної доброчесності у ЗЗСО;
- забезпечують захист прав учасників освітнього процесу щодо дотримання принципів академічної доброчесності.

1.5.3. Центри професійного розвитку педагогів

Центри професійного розвитку педагогів здійснюють:

- підготовку методичних рекомендацій для педагогічних працівників щодо організації дотримання принципів академічної доброчесності в ЗЗСО;
- збір інформації про досвід роботи педагогічних працівників щодо організації дотримання принципів академічної доброчесності та поширення його на офіційних сайтах і в соцмережах;
- забезпечення психологічної підтримки педагогічних працівників.

1.5.4. Адміністрації закладів загальної середньої та позашкільної освіти

Адміністрації ЗЗСО та ЗПО здійснюють:

- вивчення стану розуміння принципів академічної доброчесності працівниками закладу освіти та за необхідності організують навчання педагогічного колективу;
- вивчення стану дотримання принципів академічної доброчесності;
- контроль педагогічних працівників і учнів щодо дотримання принципів академічної доброчесності;
- надання методичної і практичної допомоги педагогам;
- розгляд фактів порушення принципів академічної доброчесності;
- розробку і впровадження кодексу доброчесності закладу освіти;
- розробку заходів щодо профілактики дотримання принципів академічної доброчесності із залученням усіх учасників освітнього процесу;
- опрацювання на засіданнях методичних об'єднань результатів моніторингових досліджень, опитувань, фокус-інтерв'ю, методичних рекомендацій, матеріалів тематичних заходів, публікацій щодо питань забезпечення академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО.

Алгоритми забезпечення академічної доброчесності ЗЗСО чи ЗПО визначаються в Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти (або відповідному документі, що регулює систему внутрішнього забезпечення якості освіти закладу освіти), що затверджуються педагогічною радою ЗЗСО чи ЗПО.

У Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу освіти визначається:

- порядок встановлення факту порушення педагогічним працівником академічної доброчесності та визначення виду академічної відповідальності;
- порядок встановлення факту порушення учнем академічної доброчесності та визначення виду академічної відповідальності;
- порядок апеляції Рішення про притягнення до академічної відповідальності для осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності.

Педагогічна рада закладу освіти відповідно до положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти також приймає:

- рішення про встановлення факту порушення педагогічним працівником академічної доброчесності та визначення виду академічної відповідальності (за участю працівника та/або його законного представника);
- рішення про академічну відповідальність учнів, за поданням педагогічного працівника, який виявив порушення академічної доброчесності.

Важливим інструментом дотримання академічної доброчесності є прийняття окремого Кодексу академічної доброчесності (положення про академічну доброчесність, кодекс поведінки, кодекс честі тощо – детальніше див. п. 4.3).

1.5.5. Педагогічні працівники

Педагогічний працівник, який виявив порушення академічної доброчесності, приймає рішення про академічну відповідальність учнів-порушників та надає в адміністрацію інформацію про таке порушення відповідно до чинного в закладі освіти положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти.

Педагогічні працівники мають провадити:

- профілактику порушень принципів академічної доброчесності;
- унесення змін до навчального матеріалу щодо впровадження навчання принципів академічної доброчесності;
- вивчення ставлення учнів щодо принципів академічної доброчесності;
- ведення документації;
- поширення власного досвіду роботи з організації дотримання принципів академічної доброчесності у соцмережах, власних блогах і сайтах.

РОЗДІЛ 2. ЩО ПОТРІБНО ЗАСВОЇТИ І ЧОГО ДОТРИМУВАТИСЯ

2.1. Основні процедури дотримання академічної доброчесності

Законом України «Про освіту» передбачені такі вимоги до дотримання принципів академічної доброчесності при виконанні письмових робіт, конкурсних розробок тощо:

- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

2.2. Компетентності вчителя, необхідні для ефективного навчання академічного письма

Насамперед потрібно вдосконалювати власну кваліфікацію у питаннях сучасного академічного письма. Зокрема, власним прикладом демонструвати роботу з джерелами, посилаючись на них, озвучувати першоджерела під час проведення заняття, включати короткі завдання по роботі із якісними науковими джерелами [6]. Варто розібратися з такими поняттями, як академічний, освітній, науковий текст. Без володіння ними учні не зможуть уникнути таких явищ, як помилки цитування, академічний плагіат тощо.

Академічний (освітній, освітньо-науковий, науковий) текст – текстова, ілюстративна публікація, твір або інший об'єкт інтелектуальної власності, що створюється у процесі освітньої (освітньо-творчої) або наукової (науково-технічної) діяльності, зокрема, але не виключно, з метою вступу на навчання, виконання вимог освітньої програми чи її окремих компонентів, проходження атестації, присвоєння (присудження) кваліфікації, наукового ступеня (ступеня доктора мистецтв), педагогічного, вченого або іншого звання, участі у конкурсі, фіксування та оприлюднення наукових (науково-технічних) результатів, здійснення навчально-методичної діяльності [8].

Навчання академічного письма має починатися із запобігання прямого академічного плагіату в дослідницьких роботах. Для цього педагогам варто опанувати, зокрема, такі **компетентності**:

- розуміти спільне і відмінне між поняттями «**плагіат**» (стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права») і «**академічний плагіат**» (стаття 42 Закону України «Про освіту»): закон про авторське право захищає форму твору (перифразування тексту може бути розцінене як оригінальний твір, відсутність плагіату), тоді як ключове у понятті «академічний плагіат» – відтворення наукових (творчих) результатів інших осіб без належного посилання і перифразування тексту без посилання на джерело є різновидом академічного плагіату [17];
- розуміти, що академічний плагіат – це феномен, інтерпретація якого залежить від академічних традицій та культурного контексту. Крім того, існує чимало пограничних випадків, які можна розцінювати і як академічний плагіат, і як його відсутність (зокрема, такою ситуацією можуть бути помилки в посиланнях на джерела). Для уникнення таких випадків у викладанні сьогодні необхідно орієнтуватися на впровадження мінімальної рамки тлумачення змісту академічного плагіату відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту»;
- знати про основні причини академічного плагіату;
- уміти планувати і проводити заходи, що ефективно допомагають уникати плагіату, наприклад: передбачати опрацювання унікальних даних; давати завдання на

опрацювання джерел із високим ступенем деталізації того, які джерела необхідно вивчити і як саме ними скористатися [17];

- уміти виявляти випадки плагіату [6];
- складати завдання й екзаменаційні білети так, щоб завдання не орієнтували учнів на використання плагіату, наприклад, застосовувати у формулюванні завдань дієслова з вищих щаблів таксономії Блума; формулювати завдання, що допускають використання будь-яких джерел і перевіряють розуміння матеріалу та здатність використовувати інформацію для вирішення конкретних завдань тощо [17].

2.3. Вимоги до письмових робіт учнів

Письмові роботи, зокрема есеї, реферати, лабораторні роботи, статті, науково-дослідницькі проєкти, мають відповідати таким вимогам:

- мати чітку структуру, що відповідає формату роботи (есеї, реферат, лабораторна робота);
- містити чітке розмежування власних думок та цитат, використаних для їх унаочнення, підтвердження;
- бути написаними відповідно до вимог чинного правопису;
- відображати результати власних досягнень учня;
- коректно відображати отриману інформацію (зокрема, результати розрахунків, статистичних даних, цитати з літературних творів).

2.3.1. Додаткові вимоги до учнівських конкурсних науково-дослідницьких робіт

Роботи, що подаються на конкурс, мають відповідати таким критеріям:

- Допустимий відсоток плагіату в конкурсних роботах – не більше 3 % (тут і далі мова йде про академічний плагіат, підтверджений не лише автоматичною перевіркою, а й експертною оцінкою).
- Допустимий відсоток самоплагіату – не більше 33 % (за умови повної відсутності посилань на попередню роботу, якщо в тексті є хоча б одна згадка про попереднє дослідження, така робота має передаватися на додатковий експертний розгляд).
- Відповідність структури і змісту роботи заявленій темі.
- Наявність унікального дослідження, самостійно проведеного текстового аналізу, експерименту, розрахунків, опитування тощо.
- Наявність чітко розробленого наукового апарату (має включати актуальність, мету, завдання, огляд наукової літератури за темою, предмет та об'єкт, основні методи дослідження, наукову новизну).
- Чітке розмежування власних думок та поглядів науковців, згаданих у роботі.
- Відповідність висновків меті та завданням дослідження.
- Правильне наукове оформлення посилань та наукових джерел у списку літератури.

Наукові та педагогічні керівники, а також юні науковці, які беруть участь у конкурсі, мають розуміти, що абсолютно всі роботи проходять обов'язкове рецензування та автоматичну перевірку на плагіат. Жодна робота, в якій було зафіксовано порушення норм академічної доброчесності, не може претендувати на призове місце в цьому конкурсі. Учні та їхні керівники можуть звернутися за роз'ясненнями з цього питання та отримати рекомендації щодо виправлення подібних помилок у подальшій дослідницькій діяльності.

2.3.2. Вимоги до процедур захисту учнівських конкурсних науково-дослідницьких робіт

Захист науково-дослідницьких робіт має здійснюватися з урахуванням принципів академічної доброчесності:

- Всі роботи, які надходять на конкурс, оцінюються за чітко розробленими вимогами.
- Заочне оцінювання робіт, оцінку постерів та виступів на конференції здійснює кваліфіковане журі. До його складу не можуть входити наукові та педагогічні керівники робіт конкурсантів.
- Оцінюються лише ті матеріали, які було подано на конкурс. Після прийому робіт та їх заочного оцінювання учень не може надати журі на розгляд нову редакцію роботи.
- Перед початком виступу учень має показати документ, що підтверджує його особу (паспорт громадянина України, закордонний паспорт, учнівський квиток). Це унеможливує факт обману, а саме виступу іншої особи замість заявленого учасника.
- Якщо захист наукової роботи проводиться дистанційно, учасник має виступати перед членами журі з увімкненою камерою.
- При виникненні будь-яких технічних проблем учасник конкурсу може звернутися до технічного секретаря секції та отримати від нього кваліфіковану допомогу, передбачену процедурою проведення конкурсу.
- Під час наукової конференції та постерного захисту ведеться відеозапис.
- Неприпустимим є втручання педагогічних керівників, батьків та інших осіб до процедури постерного захисту та наукової конференції. Це є підставою для дискваліфікації учасника, позбавлення його права на отримання призового місця.

Заочне оцінювання робіт, постерний захист та наукова конференція відбуваються відповідно до затвердженого графіку проведення II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.

2.4. Прийоми навчання учнів належного академічного письма

Опанування навичок академічного письма є однією з важливих умов дотримання академічної доброчесності. Вирішення цього завдання краще розпочинати з самостійних письмових робіт, що виконуються учнями у формі:

- есею;
- короткої доповіді;
- презентації;
- реферату;
- звіту практичної роботи.

Учні 8-11 класів можуть бути залучені до написання невеликих науково-публіцистичних статей. Важливо, щоб такі роботи виконувалися під керівництвом педагогів, науковців. Допускається написання статей у співавторстві з педагогічними керівниками.

На прикладі цих робіт учнями опановуються основні принципи та базові навички академічного письма:

- робота з джерелами інформації і оформлення переліку використаних джерел;
- структурування тексту;

- виокремлення цитат і оформлення коректних покликань на джерела в тексті роботи;
- розмежування власної дослідницької позиції та позиції вчених, чий праці були процитовані в роботі.

Для покращення навичок принципи академічного письма варто запровадити з усіх предметів (дисциплін) навчання, які передбачають подібні письмові роботи для здобувачів освіти.

2.4.1. Виконання учнями науково-дослідницьких та конкурсних робіт

Дотримання принципів академічної доброчесності під час виконання письмових робіт можливе лише за тих умов, коли учні добре розуміють вимоги до них та принципи оцінювання.

Їх заздалегідь має роз'яснити вчитель, керівник секції або ж технічний секретар секції (під час проведення конкурсу-захисту). Відповідальна особа зобов'язана:

- надати зрозумілу інформацію про правила академічного письма та вимоги до виконання науково-дослідницьких робіт;
- прописати політику щодо академічного плагіату;
- переконатися, що вимоги до завдання і критерії його оцінювання було належно пояснено;
- розібрати з учнями вимоги до наукових робіт (обсяг, стиль цитування, допустима кількість цитат, правила оформлення тощо);
- розробляти нестандартні, творчі завдання, оновлювати їх щорічно;
- давати приклади готових робіт;
- обговорювати приклади якісного та неякісного академічного письма;
- упродовж роботи проводити щонайменше одну проміжну перевірку чорнового варіанту роботи або структурувати виконання роботи у часі із проміжними перевірками кожного етапу її підготовки.

Особливу увагу під час підготовки учнів до написання науково-дослідницьких робіт треба приділити питанням академічного плагіату. Педагогічний керівник має роз'яснити суть цього поняття, особливості та причини його неприпустимості, зацентувати на цінності набуття нових знань, перевагах дотримання принципів академічної доброчесності. Рекомендується присвятити окреме заняття розбору видів академічного плагіату та способів їх уникнення. Слід надати учням приклади правильно виконаних робіт та пояснити, чим саме вони відрізняються від тих досліджень, де було зафіксоване академічне шахрайство.

2.5. Компетентності із академічної доброчесності, що їх має набути учень

2.5.1. Базові компетентності, якими потрібно володіти учням для створення якісних письмових робіт, проведення наукових досліджень, складання вступних іспитів

Для успішного виконання письмової роботи учень має вміти:

- шукати, обирати й оцінювати якість джерел;
- робити нотатки, завжди вказуючи джерело;
- виділяти головні думки в тексті;
- підсумовувати текст та ідеї;
- перефразовувати чужі думки своїми словами стисло, детально, без зміни змісту цих думок;
- правильно описувати посилання на джерело;

- правильно цитувати;
- знати про форми академічного плагіату і про шляхи запобігання йому;
- формулювати і чітко висловлювати власні думки;
- знати структуру академічного тексту;
- вміти виокремити цитати у власному тексті;
- володіти іноземними мовами, передусім англійською.

2.5.2. Компетентності із академічної доброчесності, що їх потрібно набути юним науковцям

Учні, які в подальшому планують здобувати вищу освіту, продовжувати свій шлях у науці та технічній творчості, під час навчання в школі мають навчитися:

- діяти у професійних і навчальних ситуаціях із позицій академічної доброчесності;
- самостійно виконувати навчальні завдання;
- коректно покликатися на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей;
- усвідомлювати значущість норм академічної доброчесності;
- оцінювати приклади людської поведінки відповідно до норм академічної доброчесності;
- давати моральну оцінку власним вчинкам, співвідносити їх із моральними та професійними нормами;
- аналізувати власну поведінку в різних життєвих ситуаціях;
- висловлювати судження про роль і значущість доброчесної поведінки в навчальній діяльності та в житті людини і суспільства;
- демонструвати взаємоповагу, ввічливість і доброзичливість як необхідні умови в академічній діяльності;
- демонструвати негативне ставлення до проявів академічної недоброчесності.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В РОБОТАХ УЧНІВ

3.1. Ознаки встановлення порушень принципів академічної доброчесності

Феномен академічної нечесності (недоброчесності, недобрсовісності, шахрайства) є багатограним та може набувати різних проявів. Він завдає нищівного удару по якості освіти, якості учнівських робіт, репутації закладу та педагогів, по формуванню морально-етичних цінностей учнів. Академічне шахрайство породжує недовіру до молодих фахівців, знижує світовий рейтинг українських закладів освіти, робить їх випускників неконкурентоспроможними на ринку праці. І це лише деякі з глобальних наслідків. Саме тому всі учасники освітнього процесу мають бути зацікавлені в боротьбі з академічним шахрайством. Для цього їм потрібно розуміти не лише основні ознаки цього явища, а й методи боротьби з ним.

Визначна роль у цій боротьбі покладена на педагогічних керівників, які готують молодих дослідників до Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. Їм необхідно контролювати якість таких досліджень на всіх етапах написання: від ідеї до презентації під час захисту. Відповідальний підхід до цієї задачі дасть змогу сформувати у майбутніх випускників базові компетенції з академічної доброчесності. Для цього важливо розуміти ознаки основних форм її порушення та вміти з ними працювати.

3.1.1. Виявлення академічного плагіату в науково-дослідницьких роботах

Це найбільш поширена форма академічного шахрайства. Вона визначається як привласнення результатів інтелектуальної праці інших осіб і видання її результатів за власні дослідження. Типовими проявами академічного плагіату є:

- дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат із посиланнями на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення, примітки тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнених ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;
- переклад наукового тексту без посилання на першоджерело.

За результатами проєкту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» [11] було сформульовано такі види плагіату:

- дослівний плагіат;
- мозаїчний плагіат;
- неадекватне перефразування;
- відсутність посилань на прямі цитати;
- згадування джерела без посилання;
- рерайт;
- створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел;
- копіювання чужої наукової роботи чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм ім'ям;
- списування письмових робіт інших студентів;

- фальсифікація (вигадування тих чи інших, наприклад, статистичних, показників з подальшим вказуванням їх у власній роботі);
- реплікація;
- републікація.

Цитування наводиться за статтею Олени Рижко «Поняття, види, класифікації плагіату» [12].

До академічного плагіату зараховують використання теоретичних викладок зі статей, монографій, підручників, у яких містяться посилання на інші першоджерела без вказання того тексту, з якого ці фрагменти було взято безпосередньо. Це є подвійним порушенням: з одного боку, маємо тут академічний плагіат, а з іншого – фабрикацію даних (оскільки при цьому порушенні автор наводить у тексті цитати з тих матеріалів, які він безпосередньо не досліджував).

Приклад такого порушення академічної доброчесності наведено нижче.

Таблиця 3.1

Поширений тип академічного плагіату

Форма порушення	Приклад тексту
<p>Використання шматків чужого тексту без вказання джерела (копіювання частини реферату, курсової, дисертації), в якій містяться посилання на інші джерела.</p>	<p>“Зображення та слово: форми екфразису в літературі”, організований Пушкінським домом 2008 р. Воно зберігає актуальність і для вітчизняного літературознавства, хоча було зумовлене специфічним “розлогим” підходом російських науковців до формування поглядів на екфразис. 2001 р. історик літератури Л. Геллер запропонував на Лозаннському симпозиумі, присвяченому екфразису в російській літературі, уважати екфразисом будь-який опис, у структуру котрого інтенційно закладені не лише зображальні, а й інші компоненти. Оскільки феномен екфрастичності, на думку Л. Геллера, слід розглядати максимально розширено, то широкий діапазон він зазначив у дефініції та назвав екфразисом “будь-яке відтворення одного мистецтва засобами іншого” [5, 18]; тобто живописом – скульптури, архітектурою – музики тощо.</p> <p>Пропонуючи таке розуміння екфразису, дослідник ґрунтовно розширив ідею М. Креґера, який уважав, що термін потрібно переглянути та “підняти”: екфразис має стосуватися всіх зображальних описів [34, 7-9]. Кількома роками раніше Дж. Голландер запропонував у такому ж розлогодному трактуванні класифікацію екфразису в таких різновидах: 1) відсторонений екфразис (distracted ekphrasis), який описує все, що існує за межами самого тексту й функціонує незалежно від усякого художнього об’єкта; 2) прихований екфразис (hidden ekphrasis), коли у вірші чи романі фрагмент пейзажу описано як твір пластичного мистецтва, а його справжня екфрастична природа виявляється лише при академічному аналізі; 3) фактичний або актуальний (actual) екфразис, котрий відштовхується від певних упізнаваних картин, скульптур тощо [31, 212-214]. Зауважимо, що і Креґер, і Голландер усе ж ведуть мову про вербальну описовість, а не про відтворення “одного мистецтва засобами іншого”; водночас “прихований” та “відсторонений” екфразиси насправді тотожні категорії гіпотипозису.</p> <p>Інтерпретація екфразису в так званому “широкому” значенні домінує в російському літературознавстві, зокрема в дослідженнях М. Уртмінцевої [17].</p>

Щоб встановити подібні випадки академічного шахрайства, педагогічний керівник при попередній перевірці роботи має:

- Детально ознайомитися з джерелами написання наукової роботи. Проаналізувати текст, зіставляючи цитати зі списком літератури. Особливу увагу варто звернути на цитування літератури, книжок, які молодому досліднику з тих чи інших причин важко знайти у вільному доступі в інтернеті або у бібліотеці (йдеться про рідкісні вузькоспеціалізовані видання, стародруки, іншомовні джерела).
- При перевірці роботи необхідно звернути увагу на прізвища дослідників, яких згадує автор. Занепокоєння має викликати цитування науковців, праці яких не наведено в списках джерел. Зазвичай такі фрагменти учні беруть зі статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, курсових та інших видів письмових робіт, розміщених у мережі. Практика показує, що саме такі вставки дають значну частину збігів при перевірці на плагіат.
- Перевірити текст на наявність неузгоджених мовних елементів, стилістичні та синтаксичні помилки. Вони можуть свідчити про спотворення тексту з

метою його унікалізації. Подібні огріхи також характерні для машинного перекладу текстів.

За можливості текст науково-дослідницької роботи слід перевірити за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. В Україні ліцензованою програмою для вирішення подібних задач є **Unichек**¹. Необхідно пам'ятати, що аналіз тексту цією програмою є підставою для подальшого його перегляду, але не до звинувачення учня в академічному плагіаті.

При виявленні академічного плагіату педагогічний керівник має провести з учнем роз'яснювальну бесіду, повідомити про факт академічного шахрайства. У тому випадку, якщо відсоток академічного плагіату не перевищує 20 % та стосується лише теоретичної частини дослідження, така робота може бути швидко доопрацьована. Передусім мають бути наведені всі джерела інформації та коректні посилання.

Якщо ж академічний плагіат виявлено у практичній частині роботи, або він становить понад 20 % дослідження, педагогічному керівнику варто відкликати роботу з конкурсу і направити на серйозне доопрацювання. У таких випадках слід надати учневі додаткові консультації з академічного письма. Можна звернутися за допомогою до профільної секції одного з відділень Київської Малої академії наук учнівської молоді. Також варто разом з молодим дослідником переглянути методичні рекомендації з цього питання та записи семінарів за темою.

Якщо педагогічний керівник виявить факт академічного шахрайства після подачі роботи на конкурс, її варто добровільно відкликати. Якщо ж плагіат був виявлений у рефераті, есеї чи іншій формі письмової роботи, вчитель має право анулювати оцінку за неї, направити учня на перескладання змістового модулю, підготовку нового есею або реферату (на його розсуд).

При встановленні факту академічного плагіату в учнівській роботі журі має право зняти її з конкурсу, дискваліфікувати учасника, винести усне попередження та при цьому позбавити роботу права отримання призового місця.

3.1.2. Виявлення помилок цитування

Академічний плагіат та самоплагіат необхідно відрізнити від помилок цитування. Це явище можна визначити за такими особливостями:

- відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- неспівпадіння номера джерела в посиланні з номером, наведеним в списку літератури;
- неправильне оформлення посилання (неточна послідовність наведення номера джерела та сторінок, на яку покликається автор роботи, відсутність інформації про сторінки тощо), що ускладнює пошук джерела.

Помилки цитування хибно вважають менш суттєвим порушенням академічної доброчесності. Іноді ж їх розглядають як різновид академічного плагіату. Варіантом такого порушення є подання всієї публікації чи її оглядової частини у вигляді набору фрагментів, запозичених з різних джерел. При цьому не завжди ці фрагменти коректно оформлені, навіть якщо вони є прямим цитуванням. Іноді в таких текстах бувають переплутані посилання. Частими є помилки у прізвищах авторів, назвах та вихідних даних видань, що ускладнює чи унеможлиблює пошук джерел та їх опрацювання наукометричними системами. Іноді є підстави припускати, що помилки цитування зроблено свідомо для обґрунтування авторитетом наведених джерел ідей, думок,

---

¹<https://unichек.com/uk-ua>

числових даних тощо, яких насправді немає в цих джерелах. Також, «помилки» можуть бути зумовлені намаганням приховати справжні джерела інформації.

Помилки цитування є порушенням академічної етики, оскільки у сучасних умовах вони, як мінімум, призводять до викривлення наукометричних показників інших науковців та наукових видань, тим самим порушують права справжніх авторів.

В окремих випадках невизначеним є питання стосовно необхідності чи відсутності посилання на джерела «загальновідомих» знань. Це поняття є неоднозначним і залежить від обставин.

Стаття 10 Закону «Про авторське право та суміжні права» встановлює, що плагіатом не є оприлюднення таких об'єктів:

- повідомлень про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;
- творів народної творчості (фольклору);
- виданих органами державної влади у межах їх повноважень офіційних документів політичного, законодавчого, адміністративного характеру (законів, указів, постанов, судових рішень, державних стандартів тощо) та їх офіційних перекладів;
- державних символів України, державних нагород, символів та знаків органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань, символіки територіальних громад, символів та знаків підприємств, установ та організацій (після їх офіційного затвердження);
- грошових знаків;
- розкладів руху транспортних засобів, розкладів телерадіопередач, телефонних довідників та інших аналогічних баз даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду) [4].

Також не є плагіатом опублікування анонімного твору чи його частини під власним іменем, так як у цьому випадку на анонімний твір авторське право не поширюється. Зазначимо, що останнє положення не поширюється на матеріали, опубліковані на інтернет-ресурсах без вказівки на автора. При роботі з такими джерелами треба робити коректні посилання на першоджерело (у цьому випадку – сайт).

Також до загальновідомих зараховують знання, наведені у багатьох (5 та більше) джерелах. Але при підготовці науково-дослідницької роботи на це не варто покладатися. Слід наводити коректні цитати із загальновідомих книг, за необхідністю звертатися до довідкової літератури.

Для виявлення помилок цитування педагогічному керівнику необхідно перевірити посилання в роботі та зіставити їх зі списком літератури. Про їх наявність слід повідомити учня і зобов'язати скоригувати помилки перед подачею роботи на конкурс-захист.

Робота, в якій членами журі були зафіксовані помилки цитування, отримає невисокі бали при заочному оцінюванні. Учневі буде винесено усне попередження.

3.1.3. Виявлення самоплагіату

Окремим типом порушення академічної доброчесності є самоплагіат. Його треба відрізнити від академічного плагіату, оскільки при ньому автор може не використовувати результати чужих досліджень взагалі і, відповідно, не посилатися на інших науковців. При цьому самоплагіат не можна вважати меншим порушенням академічної доброчесності, оскільки він спотворює наукові результати роботи.

Ознаками самоплагіату є:

- повторна публікація письмової роботи без змін або з незначними змінами;
- подання однієї й тієї ж роботи на дві секції одночасно (без суттєвих змін);
- використання в роботі попередньо опублікованих даних баз належного посилання, змішування нової та старої інформації, повторний аналіз раніше оприлюднених даних.

Для встановлення факту самоплагіату педагогічному керівнику необхідно зіставити роботи учня за поточний та попередній рік (особливо важливо це зробити в тих випадках, коли молодий науковець продовжує участь в конкурсі), вибрати однакові фрагменти, місця, де дослідник розглядає той самий матеріал, але під іншим ракурсом. Приклад правильного оформлення посилання на попередню роботу наведено нижче:

Таблиця 3.2

Наведення посилань на власну науково-дослідницьку роботу попереднього року

Правильне оформлення цитування	Неправильне оформлення цитування
У минулорічному моєму дослідженні «Купальські пісні Умані» було встановлено: «Основними мотивами купальських пісень є...» [Джерело вказане в списку літератури].	«Основними мотивами купальських пісень є...» (без жодного посилання на дослідження).

При виявленні самоплагіату необхідно пояснити молодому науковцю суть його помилки та допомогти поставити коректні посилання. При цьому слід дотримуватися тих самих правил, що і при роботі з цитатами інших дослідників. Варто виділяти лапками кожен фразу, запозичену з попередньої роботи, у квадратних дужках біля неї вказувати номер та сторінки цитованого джерела. Назву роботи, з якої взято ті чи ті дані, треба обов'язково навести в списку використаних джерел.

Встановлення факту самоплагіату під час заочного оцінювання роботи членами журі є підставою для зниження оцінки за такими критеріями, як наукова новизна, правильність оформлення. Голова журі при виявленні такого порушення може зробити усне зауваження учаснику конкурсу.

3.1.4. Встановлення факту фабрикації даних

Фабриковані дані можуть наводитися разом зі справжніми, аби приховати факт порушення академічної доброчесності. Нерідко до такого прийому вдаються в тих випадках, коли справжніх результатів експериментів, розрахунків, емпіричних досліджень недостатньо для обґрунтування потрібних висновків.

Спираючись на аналіз робіт, можемо визначити такі різновиди фабрикації:

- наведення у роботах вигаданих чи неперевірених даних, зокрема статистичних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів тощо;
- посилання на вигадані джерела інформації або навмисне посилання не на справжнє джерело;
- приписування іншим особам текстів, думок чи ідей, яких вони не висловлювали чи не публікували [6].

Приклади фабрикації в наукових роботах наведено нижче.

Форми фабрикації в дослідницьких роботах

Тип порушення	Ілюстрація
Наведення вигаданих статистичних даних, результатів експериментів	Побудова практичної частини роботи на базі опитування, яке насправді не проводилося (відсутні анкети, свідчення респондентів тощо).
Посилання на несправжні джерела інформації	Цитата «Стаття «Правові аспекти академічного плагіату» опублікована в журналі «Вісник публічного та приватного прав» (існує фаховий журнал «Науковий вісник публічного та приватного права», однак дослідник посилається не на нього, а на джерело з вигаданою, але наукоподібною назвою)
Приписування іншим особам текстів, думок, ідей, які вони не публікували	Цитата з роботи «Поезія «Каменярі» є відомим твором Тараса Шевченка» (насправді наведений твір належить І. Я. Франку). Таку цитату зараховуємо до фабрикації, оскільки учениця свідомо замінила автора твору, аби нібито розширити змістову палітру Т. Г. Шевченка.

Щоб виявити факти фабрикації в науковій роботі, керівнику необхідно зробити таке:

1. Переглянути дані, наведені в роботі за результатами розрахунків, експериментів, емпіричних досліджень. Проаналізувати їх коректність та доцільність, відповідність темі, меті та завданням дослідницького проєкту. З'ясувати, чи мав учень реальну можливість здійснити подібне дослідження (особливо на це слід звернути увагу, якщо для дослідження необхідне складне обладнання, реагенти).

2. Перевірити відео та фотоматеріали, додані до роботи (зокрема, наведені в додатках).

3. За необхідності переглянути чернетки учня, нотатки, зроблені під час виконання дослідження.

4. У разі сумнівів щодо достовірності даних експерименту, розрахунків тощо варто виконати їх повторно і зіставити з попередніми результатами дослідження.

При встановленні факту фабрикації в письмових роботах керівник має відкликати роботу з конкурсу. Якщо подібне порушення академічної доброчесності буде зафіксовано членами журі, робота буде знята з конкурсу.

Аби запобігти фабрикації даних в науково-дослідницьких роботах, необхідно контролювати виконання учнем практичних досліджень і за необхідності надавати йому методичну допомогу. Слід акцентувати на тому, що в науковій роботі висновки мають підпорядковуватися отриманим результатам дослідження, а не навпаки.

3.1.5. Встановлення факту фальсифікації даних

Фальсифікація – це свідоме викривлення даних, отриманих при самостійних розрахунках, проведенні експериментів тощо, або інформації, що оприлюднена в інших джерелах. Зазвичай до такого порушення академічної доброчесності учні вдаються при отриманні небажаних результатів практичної роботи. Використання фальсифікованих

даних у роботі призводить до викривлення її результатів, знецінення дослідження. Це грубе порушення наукової етики.

Таблиця 3.4

Приклади фальсифікації в дослідницьких роботах

Види фальсифікації	Приклади
Коригування результатів досліджень, що не базується на додаткових розрахунках, вимірюваннях, виправленнях помилок тощо.	<p><i>Реальні результати опитування: 5 % респондентів незадоволені станом питної води в мікрорайоні. Інші в цілому задоволені, але вважають за необхідне її додатково фільтрувати.</i></p> <p><i>Результати опитування, кореговані для увиразнення проблеми:</i></p> <p><i>«Кожний другий респондент незадоволений станом питної води».</i></p> <p><i>*тут бачимо свідоме викривлення даних</i></p>
Використання змінених даних, зокрема фрагментів літературного тексту, статистичних даних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів тощо без належного обґрунтування причин і зазначення методики їх корегування.	<p><i>Реальна інформація, оприлюднена в першоджерелі: «Грудень 2020 року видався незвично холодним. Температура повітря першого місяця календарної зими була доволі низькою і коливалась від -10°C в середині місяця до +5°C в останні дні минулого року».</i></p> <p><i>Подача інформації в роботі: «Грудень 2020 року видався незвично холодним. Температура повітря першого місяця календарної зими була доволі низькою і коливалась від -15°C в середині місяця до -6°C в останні дні минулого року».</i></p>
Наведення неповної або викривленої інформації стосовно апробації результатів наукового проєкту.	<p><i>У вступі до роботи зазначено «Основні положення цього дослідження було викладено в статті «Аналіз стану води в бюветах Дніпровського району», опублікованої в журналі Наукові записки Житомирського університету за № 10».</i></p> <p><i>Реально: жодних відомостей про таку публікацію не існує.</i></p> <p><i>*назва статті та видання в цьому прикладі вигадані, будь-які збіги з реальними публікаціями та науковими журналами випадкові</i></p>

Для виявлення фальсифікації даних при перевірці робіт вчителів потрібно діяти так:

- Зіставити результати дослідження з метою та завданнями.
- Перевірити дані, отримані за допомогою розрахунків, експериментів, опитування та інших досліджень.
- Переглянути інформацію, наведену за іншими джерелами (зокрема, наведені розрахунки та результати чужих експериментів).

У разі виявлення актів фальсифікації в роботі, її необхідно добровільно відкликати з конкурсу та переробити, використовуючи коректні дані. Це також стосується статей, рефератів, есеїв та інших форм письмових робіт.

Викриття фальсифікації під час експертної оцінки науково-дослідницьких робіт є підставою для дискваліфікації учасника конкурсу та усного попередження наукового та педагогічного керівників.

3.1.6. Протидія списуванню

Факт списування може бути встановлений експертами під час заочного оцінювання, проведення постерного захисту, а також наукової конференції. Його проявами є:

- однакові або дуже близькі за змістом роботи;
- отримання допомоги від третіх осіб (зокрема, вчителів та батьків) під час захисту та підготовки питань до інших учасників конкурсу.

У школах ознаками списування також є несамотійне виконання завдань на контрольних роботах, здавання не свого варіанту письмової роботи (у випадках, коли передбачено кілька варіантів завдань), використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.)

Списування вважається грубим порушенням академічної доброчесності. Встановлення факту списування під час захисту науково-дослідницьких робіт є підставою для дискваліфікації учасника конкурсу та усного попередження наукового та педагогічного керівників.

3.1.7. Встановлення факту обману

Цей тип порушення академічної доброчесності використовують для приховування факту несамотійного виконання науково-дослідницької роботи. Визначають такі форми обману:

- подання як результатів власної праці робіт, виконаних на замовлення іншими особами, або робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання;
- здавання або представлення різними особами робіт з однаковим змістом;
- проходження процедур контролю знань підставними особами;
- симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів.

Для викриття обману щодо справжніх результатів науково-дослідницької діяльності педагогічним керівникам рекомендується діяти так:

- Після отримання роботи на перевірку провести з учнем бесіду. Уточнити в нього, які проблеми виникли під час проведення дослідження, де і як було зібрано ним фактичний матеріал.

- За наявності сумнівів у самотійності виконання дослідження слід дати учневі додаткове завдання. Для перевірки знань можна використати короткі форми: есеї, письмові відповіді на питання, написання анотації. Під час проведенні II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України для подібної перевірки, запроваджені, зокрема, такі форми, як мотиваційний лист та анотація.

- Порівняти постер та презентацію з науковою роботою учня (якщо перші дві форми роботи були виконані ним у присутності педагогічного керівника). Це дасть можливість оцінити рівень підготовки молодого науковця та визначити ступінь самотійності при виконанні його роботи.

- Під час постерного захисту та наукової конференції для запобігання обману проводиться ідентифікація кожного учасника за документом, що містить фотографію особи (паспортом, учнівським квитком).

Викриття обману під час захисту науково-дослідницьких робіт є підставою для дискваліфікації учасника конкурсу та усного попередження наукового та педагогічного керівників.

3.1.8. Встановлення факту необ'єктивного оцінювання

Принципів академічної доброчесності мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу, зокрема вчителі, наукові керівники робіт. Однією з основних форм порушення в цій царині є необ'єктивне оцінювання. У листі МОН від 23.10.2018 року № 1/9-650 визначено такі ознаки цього порушення:

- свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;
- невчасне повідомлення здобувачів освіти про систему оцінювання;
- відсутність об'єктивних критеріїв оцінювання;
- використання різних підходів і критеріїв при оцінюванні однотипних робіт, навмисне створення нерівних умов для різних здобувачів освіти тощо;
- надання та/або отримання будь-яких необґрунтованих переваг в освітній, дослідницькій діяльності здобувачам освіти через родинні та інші неформальні зв'язки, застосування тиску на осіб, що приймають відповідні рішення [6].

У випадках фіксації таких фактів учні можуть звернутися зі скаргою до керівництва закладу освіти. У цій скарзі вони мають детально описати ситуацію та вказати, які саме письмові роботи були необ'єктивно оцінені.

На II (міському) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України вжито таких заходів щодо запобігання необ'єктивному оцінюванню досліджень молодих науковців:

- Розроблено та офіційно оприлюднено чіткі вимоги до оформлення робіт, термінів їх подання. Встановлено порядок проведення конкурсу та оприлюднення його результатів.
- Забезпечено належний методичний супровід при підготовці таких робіт, за яким мають змогу звернутися учні, педагогічні керівники та батьки до початку проведення II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.
- Розроблено об'єктивні критерії оцінки робіт, постерного захисту та наукової конференції для всіх відділень, секцій.
- Проведено відбір кваліфікованих кадрів до складу членів журі за всіма секціями. При цьому було враховано та упереджено виникнення конфлікту інтересів.
- Організовано відеофіксацію кожного етапу захисту робіт для унеможливлення отримання окремими учнями будь-яких неправомірних переваг.

У такий спосіб у КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді» унеможливлено необ'єктивне оцінювання науково-дослідницьких робіт.

3.2. Процедури виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності

Факт порушення академічної доброчесності визначається керівниками та методистами закладів освіти, наукових відділень закладів позашкільної освіти, членами конкурсних журі з урахуванням вимог Закону України «Про освіту» та внутрішніх наказів закладу, в якому виявлено факт порушення академічної доброчесності.

Особа, яку звинувачують у порушенні нею академічної доброчесності, має такі права:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;
- особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;
- знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення за це порушення до академічної відповідальності;
- оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності в органі, уповноваженому розглядати апеляції, або в суді.

3.3. Особливості перевірки робіт на академічний плагіат

Перевірка конкурсних робіт на плагіат проводиться у 2 етапи. Вона передбачає аналіз тексту за допомогою сертифікованої української програми Unicheck та подальшого рецензування експертами-науковцями.

На першому етапі текст наукової роботи в авторській редакції завантажується в програмне середовище Unicheck. Система здійснює пошук подібних фрагментів тексту як в бібліотеках КРНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді», так і в інтернет-джерелах. Така перевірка дає змогу встановити факт академічного плагіату та самоплагіату. Програма формує протокол, у якому наводиться відсоток унікальності робіт, перелік ресурсів, з яких міг бути запозичений текстовий фрагмент, і відсоток схожості. Окрім того, представлене програмне забезпечення звертає увагу на підозріле форматування тексту та інші ознаки академічного шахрайства і повідомляє користувача про це у спеціальній вкладці Modifind. Протокол перевірки на плагіат за допомогою програми Unicheck надається для ознайомлення членам журі, які здійснюють подальше рецензування роботи.

Слід зазначити, що результати комп'ютерної перевірки мають інформаційний характер. Вони є підставою для подальшого експертного аналізу наукової роботи, але не можуть бути підставою для остаточного встановлення факту академічного шахрайства.

Другий етап передбачає експертну перевірку роботи. На цьому етапі науковий співробітник ознайомлюється з результатами комп'ютерної перевірки, передивляється схожі фрагменти, підтверджує або спростовує факти академічного плагіату. Експерт також може встановити факт фальсифікації даних, фабрикації наукового дослідження. Саме експертний висновок за науковою роботою може встановлювати факт академічного шахрайства і є підставою для застосування щодо неї санкцій, передбачених Рекомендаціями з академічної доброчесності для закладів вищої освіти (лист МОН від 23.10.2018 року № 1/9-650 [6]).

У разі встановлення факту академічного плагіату в науковій роботі або будь-якої іншої форми порушення академічної доброчесності (під час рецензування експерт може встановити факт фальсифікації, фабрикації результатів) до учасника будуть застосовані санкції. Так, якщо порушення було допущено вперше, учневі та його педагогічному керівникові виноситься усне попередження, інформація про роботу заноситься в спеціальну базу. При повторному порушенні учневі та керівникові виноситься письмове попередження. В обох випадках робота, створена з порушеннями академічної доброчесності, не може претендувати на позитивну оцінку і призове місце на II (міському) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

4.1. Профілактика порушення академічної доброчесності в ЗЗСО та ЗПО

Базове розуміння аспектів академічної доброчесності кожна дитина отримує в навчальному закладі. Саме тому так важливо систематично проводити профілактичні заходи щодо уникнення списування, плагіату та інших форм порушень. Для цього вчителі та наукові керівники мають визначити, з яких причин учень або студент в науково-дослідницькій роботі може вдатися до плагіату та інших форм порушення академічної доброчесності.

Серед найпоширеніших факторів варто назвати такі:

- брак мотивації, виконання роботи не з особистого наукового інтересу, а заради призового місця на конкурсі, оцінки або отримання інших преференцій у навчанні;
- некоректне формулювання теми, предмета та об'єкта дослідження, неправильний вибір джерел. Постановка занадто складних для молодого дослідника завдань;
- відсутність культури цитування, навичок академічного письма;
- знецінення оригінальних думок. Учневі вони можуть здаватися недолюдими, погано сформульованими, примітивними в порівнянні з вивіреними твердженнями відомих науковців;
- брак часу на виконання дослідження. Така проблема може виникати, якщо учневі на написання роботи відводиться всього 4-6 тижнів. Цього недостатньо для фахового опрацювання теоретичного матеріалу, виконання експериментів, проведення опитування тощо.

Нерідко учні вдаються до списування, академічного плагіату та самоплагіату через те, що не розуміють сутності цих явищ, не вважають їх грубими порушеннями, розцінюють як просто технічні помилки.

Розуміння причин порушення академічної доброчесності є першим кроком до їх запобігання. Другим кроком є розробка стратегії упередження цього явища, яка має бути здійснена педагогічними та науковими керівниками в закладах освіти, наукових товариствах, профільних секціях. Така стратегія має включати низку елементів, серед яких:

- Включення до освітніх програм окремих компонентів або ж їх складових з питань дотримання академічної доброчесності та навичок академічного письма.
- Створення атмосфери академічної доброчесності. Проведення цільових заходів, присвячених цьому питанню: конференцій, круглих столів, квестів тощо. Популяризація принципів академічної доброчесності серед учнів та батьків.
- Поширення комплексу рекомендацій щодо боротьби з плагіатом: пам'ятка для учнів із запобігання плагіату, керівництво з уникнення плагіату для конкурсантів, керівництво для викладачів з профілактики учнівського плагіату, схема дій персоналу закладу освіти щодо боротьби з плагіатом тощо.
- Моніторинг громадської думки: анонімне опитування здобувачів освіти щодо наявності/відсутності порушень академічної доброчесності.

Аби ці заходи дали очікуваний результат, їх необхідно проводити систематично. Важливо, щоб критерії наукової доброчесності враховувалися при оцінці кожної письмової роботи. У цих випадках в закладі освіти не має толеруватися добровільне списування та інші форми допомоги учнів один одному, не передбаченні формою перевірки знань.

4.2. Створення атмосфери академічної доброчесності в закладі

Створення атмосфери академічної доброчесності в закладі передусім зумовлюється ставленням до принципів академічної доброчесності в педагогічному колективі.

Важливо забезпечити розуміння всіма учасниками освітнього процесу, насамперед педагогічними, науково-педагогічними працівниками сутності академічної доброчесності, вимог законодавства і внутрішніх нормативних документів з цих питань, основних видів порушень, зразків правильної поведінки у ситуаціях, які можуть призводити до порушень [6].

Для цього варто використовувати такі інструменти і заходи, як:

- курси підвищення кваліфікації викладачів з питань академічної доброчесності, які можуть зараховуватися як частина планових заходів із підвищення кваліфікації;

- самоосвіта викладачів із подальшим контролем результатів навчання;
- лекції, презентації, тренінги, семінари із запрошенням фахівців;
- обмін досвідом тощо [6].

Головними питаннями у навчанні академічної доброчесності мають бути:

- поняття академічної доброчесності та переваги доброчесної поведінки;
- основні та деталізовані види порушень академічної доброчесності, способи їх ідентифікації, розмежування суперечливих випадків;
- інструменти та процедури перевірки академічних творів на плагіат, способи виявлення інших порушень академічної доброчесності;
- методи навчання здобувачів освіти академічної доброчесності;
- інструменти та способи мотивування учнів до доброчесної поведінки;
- норми законодавства, вимоги внутрішніх нормативних документів з питань академічної доброчесності, визначені закладом освіти методи запобігання порушенням, види академічної відповідальності та процедури розгляду справ про порушення академічної доброчесності;
- вивчення та впровадження практик із забезпечення академічної доброчесності;
- правила академічного письма та методи навчання здобувачів освіти академічному письму в застосуванні до конкретних навчальних дисциплін;
- створення і використання ефективних методів об'єктивного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти [6].

Після проведення навчання заклади освіти мають забезпечити дотримання педагогічними, науково-педагогічними працівниками встановлених правил і процедур з питань академічної доброчесності. Для цього потрібне послідовне застосування регуляторних документів. При цьому варто враховувати, що суворе дотримання відносно м'яких норм є більш ефективним способом формування академічної доброчесності, ніж встановлення строгих норм, які будуть виконуватися вибірково [6].

4.3. Прийняття декларації доброчесності, адаптованого кодексу етики

Розробка й прийняття декларації доброчесності – ще один із інструментів творення атмосфери академічної доброчесності в закладі. Слушні рекомендації щодо процедури підготовки, прийняття та впровадження етичного кодексу викладені в аналітичній роботі Є. Стадного «Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських ВНЗ», здійсненій в рамках впровадження Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP [10, 14]. Цей документ розроблений для закладів вищої освіти, однак деякі його положення можна використати і в ЗЗСО та ЗПО.

На основі цього документу сформовані такі рекомендації:

- Керівникам шкіл, методистам, вчителям, які займаються підготовкою робіт до конкурсу МАН України, слід організувати розробку та затвердження учнівського кодексу етики. Цей документ не має бути запропонований педагогічними працівниками. Варто активно залучати учнів до розроблення та впровадження політики й правил академічної доброчесності в закладі освіти. Це спонукає учнів брати на себе відповідальність за власну поведінку. Слід надавати учням підтримку і настанови [10].

- Слід зорієнтувати учнів щодо структури такого документу. Він має передбачати такі структурні елементи: «Основні поняття та терміни, що стосуються академічної доброчесності» (цей розділ дасть змогу учням орієнтуватися в тому, що саме вважається академічним шахрайством), «Цінності», «Права учнів», «Обов'язки учнів», «Санкції, що можуть бути застосовані вчителями при вияві академічної недоброчесності», «Порядок дій учнів при порушенні академічної доброчесності вчителями», «Клятва учнів» [10].

- Необхідно провести учнівські збори, проконтролювати розробку норм кодексу доброчесності, обговорити їх, роз'яснити учням незрозумілі моменти. Кодекс потрібно прийняти через процедуру голосування. За необхідністю варто запросити до школи фахівця, який проведе лекцію або практикум з цього питання. За потреби вчителі можуть звернутися до Київської Малої академії наук учнівської молоді за методичною допомогою та узгодити проведення вебінару з питань академічної доброчесності для їхнього навчального закладу [10].

Після прийняття відповідного учнівського документу варто періодично обговорювати на різних рівнях стан запровадження етичних академічних норм у щоденному житті закладу освіти. Кодекс та етика мають «звучати» у розмовах. Рекомендується розвішувати мотиваційні цитати з етичного кодексу – окремі етичні норми – у приміщеннях та в аудиторіях закладу освіти. У додатку Б наведено орієнтовний текст учнівської клятви. Його можна взяти дослівно або ж переробити з урахуваннями ідей та побажань учнів. Наголосимо, що підписання такого кодексу має здійснюватися на добровільній основі. Педагогічні керівники не можуть застосовувати примус для отримання такої згоди від учнів.

Аби учні відчували додаткову підтримку вчителів і розуміли цінність прийнятого кодексу та необхідність слідувати його нормам, варто проводити тижні «академічної доброчесності» (із поясненнями та тлумаченнями поняття, обговоренням кодексів) на початку кожного навчального року, повторні інформаційні заходи напередодні конкурсів науково-дослідницьких робіт, олімпіад, екзаменаційних сесій тощо.

Учителям також рекомендовано:

- розробити, впроваджувати й оновлювати навчальні курси або модулі з академічної доброчесності для учнів і програм підвищення кваліфікації викладачів;

- проводити за участі ініціативних груп учнів та викладачів популяризаційні та роз'яснювальні зустрічі зі школярами, аби пояснити місію та функції кодексу етики;

- включати коротку інформацію про неприпустимість плагіату і можливі санкції за нього до методичних матеріалів з навчальних дисциплін;

- включити до титульної сторінки письмових робіт учнів декларацію академічної доброчесності (додаток А).

Матеріали, що стосуються питань академічної доброчесності, слід розмістити на окремій сторінці офіційного сайту ЗЗСО чи ЗПО, аби учні могли ними користуватися.

РОЗДІЛ 5. ЯК ОРГАНІЗУВАТИ НАВЧАННЯ УЧНІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ДО УЧАСТІ В КОНКУРСАХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ

5.1. Підготовка учнівської молоді до участі в конкурсах науково-дослідницьких робіт

Дієвим напрямом впровадження академічної доброчесності в закладі є активна участь у конкурсах та інших заходах позашкільної освіти наукового спрямування.

Для того, щоб зорієнтувати творчу молодь до участі в подібних заходах, необхідно:

- На початку та в кінці навчального року провести відкриті лекції, семінари та учнівські збори. Надати учням інформацію про можливість виконання науково-дослідницьких робіт за профільними секціями. Необхідно наголосити на тому, що під час подібного навчання молоді науковці зможуть закріпити навички академічного письма, спілкуватися з представниками закладів вищої освіти, науково-дослідницьких установ тощо.

- Розробити освітні компоненти для роботи з учнями, які займаються власними дослідженнями. Такі компоненти можна інтегрувати в будь-який навчальний курс.

- Здійснювати контроль над написанням учнівських робіт. Слід надавати таким учням додаткові консультації щодо академічного письма, порядку роботи з літературою, цитування. Періодично перевіряти чернетки, результати соціологічних опитувань та інших форм досліджень, аби уникнути фабрикації та фальсифікації даних.

- Впродовж навчального року організувати семінари, круглі столи, конференції, на яких учні зможуть апробувати результати своїх досліджень. Потрібно заохочувати учнів до виголошення доповідей.

- Рекомендується завести проєктні папки на кожного молодого дослідника (в сучасних умовах такі папки можна розмістити на віртуальних носіях інформації). Для відслідковування статусу розробки дослідницького проєкту слід створити та в подальшому заповнювати шкалу його виконання. Оформити її можна в довільній формі, і бажано, щоб вона враховувала виконання кожного окремого сегмента роботи (опрацювання літератури, проведення практичного дослідження тощо).

- За необхідності розробити спеціальні робочі зошити для ведення учнівських проєктів. Це можна зробити самостійно.

Для підтримки молодих науковців рекомендується організувати в школі учнівське наукове товариство (якщо цього не було зроблено в попередні роки). За згодою переможців II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України їх статті, есеї, результати статистичних досліджень варто публікувати на шкільному сайті. Це допоможе створити позитивний імідж молодих науковців у вашому освітньому закладі.

Необхідно наголошувати, що Всеукраїнський конкурс-захист є не кінцевою метою, а окремим етапом реалізації науково-дослідницького проєкту. Це зумовить правильну мотивацію учнів.

5.2. Рекомендації для керівників ЗЗСО, ЗПО щодо організації навчання учнів академічної доброчесності через залучення до участі в конкурсах науково-дослідницьких робіт

Керівникам ЗЗСО, ЗПО надається чільна роль в організації навчання академічної доброчесності. Вони мають взяти на себе обов'язки по забезпеченню дотримання норм академічної доброчесності учнями та педагогічними співробітниками, сприяти

проведенню тематичних заходів, організувати перевірку письмових робіт, що передаються на конкурси.

Керівникові ЗЗСО, ЗПО слід дотримуватися таких рекомендацій:

- Сприяти створенню наукового товариства у ЗЗСО, проведенню заходів, присвячених академічній доброчесності.
- За можливості долучати до співпраці із ЗЗСО фахівців з академічного письма; запрошувати на зустрічі з учнями, круглі столи та інші заклади науковців.
- Ініціювати створення в своєму ЗЗСО картотеки академічної доброчесності. Вона має містити анкети учнів, які демонструють їхнє ставлення до академічного плагіату, списування та інших форм порушень, а також дані про такі порушення та академічну відповідальність за нього. Зразок такої анкети вміщено в додатку В. Контролювати систематичне ведення цієї картотеки.
- За можливості забезпечити перевірку конкурсних робіт за допомогою програми Unisheck для запобігання плагіату, самоплагіату, фальсифікації даних.
- Враховувати факти порушення академічної доброчесності при вирішенні питання про притягнення педагогічного працівника до дисциплінарної відповідальності, формуванні внутрішнього журі для оцінки конкурсних робіт тощо.
- При фіксуванні порушення академічної доброчесності (академічного плагіату, списування, фальсифікації тощо) керівнику ЗЗСО необхідно організувати перевірку такого факту. В цьому питанні варто керуватися статтею 43 Закону «Про повну загальну середню освіту». Відповідно до цього нормативного акту «рішення про встановлення факту порушення педагогічним працівником академічної доброчесності та визначення виду академічної відповідальності приймає педагогічна рада за участю працівника та/або його законного представника» [2]. Інформація про підтвердження або спростування факту порушення академічної доброчесності має бути надана педагогічним керівником або педагогічною радою керівнику ЗЗСО протягом трьох робочих днів.
- У випадку фіксування порушення академічної доброчесності учнями або педагогічними керівниками під час участі у конкурсах науково-дослідницьких робіт керівнику слід ініціювати внутрішню експертну перевірку роботи та надати відповідні роз'яснення в організаційний комітет конкурсу. Слід пам'ятати, що директор, заступник директора або інша уповноважена особа мають право звернутися до оргкомітету конкурсу для отримання роз'яснень щодо встановленого факту порушення. Ці роз'яснення варто врахувати при подальшій роботі з обдарованою молоддю, аби запобігти подібним порушенням у подальшому.

При визначенні санкцій для порушників академічної доброчесності керівникам ЗЗСО варто керуватися пунктом 10 статті 43 «Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти» закону «Про повну загальну середню освіту», в якому зазначено: «Види академічної відповідальності, що можуть бути застосовані до учнів та педагогічних працівників, повинні бути співмірними із вчиненими порушеннями. За одне порушення може бути застосовано лише один із видів академічної відповідальності» [2].

5.3. Формування мотивації педагогічних, науково-педагогічних працівників до дотримання академічної доброчесності через конкурси

Конкурси науково-дослідницьких робіт варто передусім розглядати як додаткову можливість до закріплення навичок академічного письма у дітей та привчання їх до дотримання норм академічної доброчесності. Такі заходи дають змогу об'єктивно

оцінити наявність у дитини відповідних компетенцій та надати їй практичні рекомендації щодо їх набуття або закріплення.

Аби конкурс наукових робіт був максимально корисним для кожного учасника, слід дотримуватися таких рекомендацій:

- Необхідно роз'яснювати учням, що головною цінністю такого заходу є можливість апробування власного дослідження, спілкування з сучасними науковцями та знайомство з талановитою молоддю, а не лише отримання призового місця.

- Важливо донести до учасника, що основну цінність становлять результати його оригінальних досліджень, розрахунків, експериментів.

- Слід наголошувати на тому, що виконання досліджень у профільних секціях є закономірним етапом підготовки учнів до навчання у закладі вищої освіти. Уміння та навички, здобуті при підготовці перших наукових робіт, в подальшому знадобляться їм при написанні рефератів, курсових, бакалаврських та магістерських робіт.

- При підготовці до конкурсу важливо ретельно вивіряти роботи. Особливу увагу необхідно звернути на цитування, фактаж, доцільність використання тих чи тих наукових методів.

Педагогічним керівникам слід розглядати такі конкурси як можливість популяризації результатів роботи з учнями, здобуття нових знань та компетенцій. Особливу увагу варто звертати саме на ті зауваження, які надають члени журі до кожної окремої роботи. Слід звертатися за консультаціями до науковців, відвідувати спеціалізовані семінари та практикуми, які проводять методисти, завідувачі відділень, а також керівники секцій. Це дасть можливість у подальшому вдосконалювати модулі освітніх програм, які стосуються академічної доброчесності, а отже – підвищувати рівень освіти.

Керівникам закладів освіти після проведення конкурсів слід заохочувати як учнів, так і педагогічних керівників, чії роботи були високо оцінені членами журі. Слід публікувати їх на сайтах закладів освіти, укладати внутрішні збірки найкращих есеїв та статей, аби інші учасники освітнього процесу бачили ці позитивні приклади і враховували їх при підготовці своїх письмових робіт.

5.4. Основні вимоги до керівників учнівських науково-дослідницьких робіт

Зазвичай учні, що виконують науково-дослідницьку роботу, мають двох керівників – педагогічного та наукового.

Педагогічним керівником учнівської науково-дослідницької роботи може бути особа, яка відповідає таким вимогам:

- має повну вищу освіту;
- дотримується педагогічної етики, моралі;
- володіє знаннями теоретичних основ та сучасних досягнень з науки, яку викладає;

- розуміє основні принципи академічної доброчесності, розрізняє такі поняття, як плагіат, списування, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація;

- володіє навичками академічного письма;

- щодо цієї особи не був доведений факт академічного шахрайства.

Науковим керівником роботи може бути особа, яка:

- здійснює науково-методичну і науково-дослідну діяльність;

- має науковий ступінь;

- володіє широким спектром стратегій навчання;

- щодо цієї особи не був доведений факт академічного шахрайства.

При роботі над учнівським науковим дослідженням керівник має дотримуватися таких рекомендацій:

- Слід приділяти належну увагу розгляду освітніх компонентів, що стосуються академічного письма та академічної доброчесності.
- Необхідно надавати кваліфіковану допомогу при визначенні наукового апарату дослідження, адже на цьому етапі учні припускаються більшості помилок, які потім призводять до фальсифікування чи фабрикування інформації.
- Важливо направляти учнів на навчання в профільних секціях, особливо з вузькоспеціалізованих предметів, аби вони могли отримати фахову допомогу.

Керівникам учнівських науково-дослідницьких робіт рекомендується пройти спеціалізований курс з академічної доброчесності, який передбачає складання фінального тесту та отримання сертифіката. Педагогічним працівникам, які вперше долучаються до керівництва учнівською науково-дослідницькою роботою, рекомендовано звернутися за консультаціями до методистів, завідувачів відділення, керівників секцій.

5.5. Обговорення робіт і оприлюднення результатів

Важливою складовою навчання академічної доброчесності є проходження процедури захисту наукової роботи та подальша публікація дослідження. Ці заходи дають змогу навчитися правильно презентувати власну роботу, виокремлювати з неї науковий апарат. Окрім того, вони дають можливість проаналізувати помилки, допущені молодим науковцем під час проведення дослідження, та в подальшому їх виправити.

5.5.1. Порядок захисту науково-дослідницьких робіт

Захист науково-дослідницьких робіт проводиться у кожній секції окремо. Окрім заочного оцінювання дослідження, учасникам потрібно презентувати постер та взяти участь у науковій конференції. Постер має містити інформацію про науковий апарат роботи, зокрема мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження. Під час захисту свого постера учасник конкурсу спілкується безпосередньо із членами журі. Присутність інших учасників не дозволяється.

Під час захисту постера учень має право:

- Представити результати власної роботи.
- Продемонструвати макет (прототип, модель), виготовлений в ході проведення дослідження.
- Охарактеризувати графіки, діаграми та інші елементи постера.

Для успішного проходження постерного захисту учневі слід заздалегідь підготувати 3-хвилинну доповідь. Педагогічному керівнику рекомендується організувати тренувальні виступи молодих науковців в межах свого закладу. В якості журі для такого заходу можуть бути запрошені інші вчителі з базової або суміжних дисциплін.

Під час постерного захисту учень не має права використовувати шпаргалки, користуватися мобільними пристроями та іншими засобами, отримувати допомогу від педагогічного керівника. Такі вчинки розцінюються як факт академічного шахрайства.

Наукова конференція передбачає оприлюднення практичних результатів дослідження. Під час її проведення учень має право:

- Виголосити 7-хвилинну доповідь.
- Унаочнити матеріал презентацією, створеною в PowerPoint.

- Презентувати макет, прототип, модель.

Під час наукової конференції кожен учасник конкурсу має самостійно відповідати на питання членів журі та інших учнів, присутніх на захисті роботи. Використання під час такого заходу засобів зв'язку для отримання допомоги від педагогічного керівника чи батьків є неприпустимим. При його фіксації учневі буде надано усне попередження. Повторне порушення правил є підставою для дискваліфікації учасника конкурсу.

Аби підготувати молодих науковців до такого формату презентації наукових результатів дослідження, педагогічним керівникам слід провести навчальні конференції в школах за місяць до конкурсу. Варто надати учням допомогу при підготовці доповіді, а також презентації.

5.5.2. Публікація результатів робіт

Після проведення конкурсу-захисту кожен учасник має право оприлюднити свою наукову роботу повністю або частково. Оприлюднення результатів науково-дослідницьких робіт, рефератів, есеїв тощо має відбуватися з дотриманням правил академічної доброчесності.

У таких випадках передбачається:

- Наведення відомостей про автора на початку публікації.
- Збереження авторської структури тексту, посилань. Відповідальність за коректність посилань та дотримання інших правил академічної доброчесності в цьому випадку покладається на автора роботи.
- Форматування тексту відповідно до вимог електронного джерела або ж друкованого видання.

Не дозволяється оприлюднення всієї роботи або певного її фрагменту без надання письмової згоди автора. Текст наукового дослідження може подаватися у публікації за авторською редакцією. Якщо стаття або есеї молодого науковця включаються до складу збірок, вони можуть бути відредаговані, про що автор роботи має бути поінформований.

Молодий дослідник має право опублікувати результати своєї наукової діяльності в будь-яких виданнях, зокрема у співавторстві з педагогічним або науковим керівником. Однак він має посилатися на такі публікації та зазначати їх у вступі до роботи, аби уникнути самоплагіату.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Лицензований ресурс для перевірки на плагіат:

1. unicheck.com/uk-ua

Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності в Україні складається із:

1. Закону України «Про освіту».
2. Спеціальних законів України «Про вищу освіту», «Про професійну освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту».
3. Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність».
4. Нормативних актів Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, що мають у сфері свого підпорядкування заклади освіти та/або наукові установи.
5. Статутів та інших внутрішніх нормативних документів (кодекси честі, правила внутрішнього розпорядку, процедури прийняття рішень з питань імовірних порушень академічної доброчесності тощо) закладів освіти та наукових установ.

Додаткові джерела інформації про академічний плагіат для педагогічних та наукових керівників:

1. До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності. Лист МОН № 1/9-263 від 20.05.20. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/do-pitannya-uniknennya-problem-i-pomilok-u-praktikah-zabezpechennya-akademichnoyi-dobrochesnosti>.
2. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науково-методичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. 24 с.
3. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajiny.pdf>.
4. Методичні рекомендації для написання курсових робіт. URL: <https://goo.gl/17Eyuw>.
5. Написання огляду літератури – Короткі поради – Богдана Романцова. URL: <https://saiup.org.ua/povnyu/kоротki-porady-napysannya-oglyadu-literatury/>.
6. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Міжнародний центр академічної доброчесності. Ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон. 1999. 39 с.
7. Довідник з академічної доброчесності для школярів. Харків: ХНУ ім. Каразіна. 2016. 64 с.
8. Гужва О. О. Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / О. О. Гужва, 2015. 72 с.
9. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah/>.
10. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма. Методичні рекомендації для програми курсу. К., 2016. 61 с. URL:

- <http://www.saiup.org.ua/resursy/osnovy-akademichnogo-pysma-metodychni-rekomendatsiyi-ta-programa-kursu/>.
11. Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. К., 2019. 81 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17275/Shlikhta_Vykhovuiemo_akademichnu_dobrochesnist_v_shkoli_metodychni_vkazivky_dlia_vchyteliv.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
  12. Академічна доброчесність. Онлайн-курс для вчителів старших класів. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>.
  13. Українські матеріали та ресурси із академічної доброчесності. Сторінка Євгена Ніколаєва. URL: <https://www.skeptic.in.ua/integrity/>.
  14. Вебінар «Все, що ви хотіли знати про плагіат» / Євген Ніколаєв. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0qOrDesHH0Q>.
  15. Ініціатива академічної доброчесності Academic IQ. URL: <https://americancouncils.org.ua/programs/academiq/>.
  16. Вебінар «Академічна доброчесність в точних науках» В. Бахрушин. URL: <https://academiq.org.ua/novyny/materialy-vebinaru-osoblyvosti-zabezpechennya-akademichnoyi-dobrochesnosti-v-pryrodnychyi-i-tehnichnyh-naukah/>.
  17. Положення про перевірку учнівських науково-дослідницьких робіт на плагіат, затверджене наказом по КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді» від 30.08.2017 р. № 87-О. URL: https://kman.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/nakaz_polozenya_antiplagiat.pdf.
  18. Методична інструкція щодо перевірки науково-дослідницьких робіт на плагіат з використанням програмно-технічних засобів. Додаток до «Положення про перевірку учнівських науково-дослідницьких робіт на плагіат», затверджене наказом по КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді» від 30.08.2017 р. № 87-О. URL: https://kman.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/nakaz_polozenya_antiplagiat.pdf.
  19. Вебінар Національного центру «Мала академія наук України» «Академічна доброчесність. Що це і навіщо?» Юрій Гогоці, доктор технічних наук. Директор інституту нанотехнологій Дрексельського університету, м. Філадельфія, США. URL: <https://youtu.be/kYlkOToi78o>.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. Стаття 42 «Академічна доброчесність».
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.
3. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Стаття 50 «Порушення авторського права і суміжних прав». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page3>.
5. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Стаття 1 «Основні терміни та їх визначення». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
6. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти / лист МОН від 23.10.2018 року № 1/9-650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272__124272.
7. Фундаментальные ценности академической добротности / Перевод с английского. Второе издание. Под редакцией Т. Фишман / Международный центр академической добротности: Creative Commons: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) Перевод на русский был осуществлен в рамках Проекта содействия академической добротности в Украине – SAIUP, который реализуется Американскими Советами по международному образованию: ACTR/ACCELS. URL: https://www.academicintegrity.org/wp-content/uploads/2019/04/Fundamental_Values_version_in_Russian.pdf.
8. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / За заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. К.: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. 364 с.: Проект закону «Про академічну доброчесність». С. 210-229.
9. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrainy.pdf>.
10. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah/>.
11. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. URL: <http://fond.sociology.kharkov.ua/index.php/ua/projects-ua/304-akademichna-kultura-ukrajinskogo-studentstva-osnovni-chinniki-formuvannya-ta-rozvitku>.
12. Рижко О. Поняття, види, класифікації плагіату. URL: https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Ponyattya_vidi_klasif.plagiatu.pdf.
13. Наказ про затвердження Правил проведення III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України від 06.04.2020 № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0372-20#Text>.
14. Проект формування академічної доброчесності у школі (SAISS). URL: <https://saiup.org.ua/pro-proekt/proekt-v-shkolah/>.
15. Звіт за результатами фокус групових інтерв'ю з вчителями: академічна доброчесність у школі // Автори: Тетяна Жерьобкіна, Марія Куделя. CEDOS,

2019. 13 с. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1wJR6WSFdvxdYXgY5sd9NcsT7LGwIojcp/view>.
16. Звіт за результатами фокус-групових інтерв'ю з батьками школярів: академічна доброчесність у школі // Автори: Тетяна Жерьобкіна, Марія Куделя. CEDOS, 2019. 12 с. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1O5LtqteqEevnErGOecEUg5Dt-kGU9R6r/view>.
17. Мотивація учнів 10-х класів закладів загальної середньої освіти м. Києва до навчання як визначальна умова академічної доброчесності. Аналітичний звіт за результатами незалежного освітнього аудиту // Звіт підготували А. Душна, О. Жук, О. Черненко. КНП «Освітня агенція міста Києва», 2018. 12 с. URL:
https://don.kyivcity.gov.ua/files/2019/1/1/motyvitsiiz_uchniv.pdf.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Зразок декларації академічної доброчесності

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України

Я, _____
підтверджую, що моя дослідницька робота на
тему: _____

є самостійним дослідженням, що не містить академічного плагіату. Зокрема в моїй роботі немає запозичення текстів, ідей чи розробок, результатів досліджень інших авторів без посилань на них, у тому числі буквального перекладу з іноземних мов чи перефразування, що видаються за свій текст, вирваних із контексту тверджень, "розлапкованих" цитат, фабрикації (вигаданих) даних чи фальсифікації (вигаданих і модифікованих на догоду бажаному висновку) результатів досліджень.

Мною дотримано норми законодавства України про авторське право і суміжні права.

Список використаних джерел відображає опрацьований мною матеріал, посилання на джерела є коректними.

Розумію, що в разі виявлення порушення мною принципів академічної доброчесності, стверджених вище, моя робота буде дискваліфікована і я не зможу продовжувати участь у конкурсі.

Дата _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Наведена форма декларації академічної доброчесності оприлюднена в Наказі **Про затвердження Правил проведення III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України № 372/34655 від 22 квітня 2020 р.**

ДОДАТОК Б. Зразок клятви учня

Я як учень(учениця) (назва закладу) розумію і підтримую політику закладу із академічної доброчесності. Я не надавав(-ла) і не одержував(-ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ (підпис та прізвище учня/учениці)

ДОДАТОК В. Анкета академічної доброчесності
(орієнтовний бланк)

1. ПІБ учня/учениці _____
2. Дата зарахування до ЗЗСО _____
3. Ставлення до академічної доброчесності на момент зарахування до ЗЗСО _____
  - 3.1. Чи розуміє учень/учениця, що таке академічна доброчесність? _____
  - 3.2. Чи брав(-ла) учень/учениця раніше участь у заходах, присвячених питанням академічної доброчесності? _____
  - 3.3. Ставлення до питань академічної доброчесності в родині _____
4. Відмітки про порушення академічної доброчесності (дата, тип порушення, підпис педагогічного працівника, яким було зафіксовано порушення)
_____
_____
5. Дані про порушення академічної доброчесності під час участі у конкурсах, олімпіадах
_____
_____
6. Ставлення до академічної доброчесності на момент випуску/відрахування _____
  - 6.1. Чи розуміє учень/учениця, що таке академічна доброчесність? _____
  - 6.2. Чи брав(-ла) учень/учениця активну участь у заходах, присвячених питанням академічної доброчесності? _____
  - 6.3. Ставлення до питань академічної доброчесності в родині _____
  - 6.4. Чи ознайомлений(-а) учень/учениця зі шкільним кодексом етики (за його наявністю)? _____

Дата

Підпис відповідальної особи